

Agenda voor de boomkwekerijsector in Nederland

met 'groen' elan

September 2010

Toekomstagenda opgesteld voor
Raad van de Boomkwekerij
Commissie Greenport(s)

Door
Ir. Radboud Vorage, CLM
rvorage@clm.nl

De bomen- en vaste
plantensector investeert
in deze activiteit via het

Productschap Tuinbouw

Inhoudsopgave

	pagina
Inhoudsopgave	
Samenvatting	
Inleiding	1
De boom- en vasteplantenteelt in Nederland	3
Kerngebieden voor boomkwekerij en vasteplantenteelt	7
- Greenport regio Boskoop	8
- Laanboomcentrum Betuwe	9
- Noord-Limburg/Horst aan de Maas	10
- Boomteeltgebied Midden-Brabant	11
- Boomteeltgebied Zundert e.o.	12
- Duin- en bollenstreek (vaste planten)	13
- Boom- en vasteplantenteelt in overige delen van Nederland	14
Trends en SWOT-analyse boomkwekerijsector	15
Ambitie van de boomkwekerijsector en speerpunten	17
Toekomstagenda boomkwekerijsector	19
Slotopmerkingen	23
Bijlage 1 Organisatievorming rond Greenport(s) Nederland	25
Bijlage 2 Geraadpleegde informatie en bronnen	29

Samenvatting

De boomkwekerijsector is met recht de 'groenste' sector van Nederland. De diversiteit aan vaste planten en bomen is indrukwekkend. Boomkwekerijproducten vinden hun weg niet alleen naar bossen, parken, fruitpercelen en plantsoenen, maar ze zijn ook steeds meer te vinden in woonwijken, tuinen en tegenwoordig ook op daken en balkons. Boomkwekerijproducten zijn van nature zeer duurzaam, en zullen in de toekomst meer en meer bijdragen aan de verduurzaming van andere sectoren. Daarbij valt te denken aan de inrichting van woonwijken en bedrijventerreinen, het klimaat in de stad, het zuiveren van lucht, het produceren van bio-plastics of de productie van bio-energie. Dit zijn slechts enkele gebieden waar boomkwekerijproducten hun meerwaarde zullen tonen.

De boomkwekerijsector is een van de sterke pilaren onder de Nederlandse tuinbouw. Ondanks de economische crisis weten de boomkwekers de omzet, export en het rendement redelijk op peil te houden. Zij zitten kort op de markt, produceren marktgericht en hebben veel directe contacten met hun afnemers. Daarnaast heeft de boomkwekerij een sterke internationalisering doorgemaakt. Veel bedrijven hebben afzetcontacten/verkooppunten in het buitenland en er is ook een groeiend aantal bedrijven met nevenvestigingen in het buitenland. De Nederlandse boomkwekerijsector kenmerkt zich door een efficiënte productie, breed assortiment, hoge kwaliteit en een snelle levering.

De boomkwekerij benut een areaal van ca. 17.500 ha. Dit areaal bestaat voor het grootste gedeelte uit volle grond, echter in toenemende mate wordt er ook geteeld op pot- en containervelden en onder glas. De ca. 2.800 boomkwekerijbedrijven realiseren gezamenlijk een toegevoegde waarde van ca. 600 miljoen euro. Daarbij ligt de arbeidsproductiviteit in Nederland hoger dan in de ons omringende landen. Ongeveer 60% van het product wordt geëxporteerd en ca. 40% wordt afgezet op de Nederlandse markt. De boomkwekerijsector ervaart een toenemende concurrentie op met name de buitenlandse markten.

Om haar leidende rol in Europa te behouden moet de Nederlandse boomkwekerij de handen ineen slaan en alle zeilen bij zetten. Van de overheid vraagt de sector voldoende fysieke uitbreidingsruimte en een goed ondernemers- en vestigingsklimaat. Door onderlinge kennisuitwisseling en samenwerking met onderwijs en onderzoek wil de sector sneller en slimmer innoveren dan haar concurrenten. Daarbij zal het innovatieproces niet alleen gericht zijn op de bestaande productieprocessen en het bestaande assortiment, maar zal er nadrukkelijk gekeken worden hoe de boomkwekerijsector kan bijdragen aan de vergroening en verduurzaming van de gehele samenleving.

De boomkwekerijsector kent een goede organisatiestructuur. Naast organisaties zoals NBvB, Anthos, LTO en het Productschap Tuinbouw zijn er in de verschillende kerngebieden ondernemersnetwerken ontstaan. Hierdoor is de sector in staat om zowel op regionaal, nationaal als internationaal niveau zaken daadkrachtig op te pakken. Daarbij trekt ze veelal gezamenlijk op met andere tuinbouwsectoren. Aanvullend daarop kan een krachtige 'Greenport Nederland' voor het gehele tuinbouwcluster een sterke internationale impuls opleveren en haar positie in het Nederlandse overheidsbeleid verankeren. Dit kan nog eens versterkt worden door de Floriade in 2012.

Om haar ambities waar te maken zal de boomkwekerij nadrukkelijker naar buiten treden. Haar 'groene' karakter biedt een uitstekende uitgangspositie om aan consument en samenleving te laten zien waar de boomkwekerij voor staat. De sector moet daarbij aantrekkelijker worden als werkgever en jonge ondernemers moeten nadrukkelijker een kans krijgen. Dat houdt ook in dat ondernemers bereid zijn om meer samen te werken en het collectieve belang helder voor ogen te blijven houden. De boomkwekerijsector wil met elan en ambitie haar toonaangevende positie verder uitbouwen.

Inleiding

De boomteelt- en vasteplantensector vormen samen de boomkwekerijsector. De boomkwekerij is een belangrijk onderdeel van de Nederlandse tuinbouw. Niet alleen vanwege haar sterke internationale oriëntatie, maar ook vanwege de bijdrage die het levert aan het totale productassortiment. De boomkwekerijsector levert namelijk een breed scala aan 'groene' producten, van hosta's tot parkbomen en van waterplanten tot coniferen. De boomkwekerijbedrijven zijn actief op een groot aantal afzetmarkten en vermarkten hun product via verschillende handelskanalen.

Doordat in Nederland een breed assortiment wordt gekweekt, in combinatie met de goede vakkennis van de Nederlandse teler en de sterke handelspositie, heeft de boomkwekerijsector een redelijk goede concurrentiepositie. Deze concurrentiepositie wordt verder versterkt door de aanwezigheid van andere tuinbouwsectoren zoals de bloemen- en bollenteelt. In de afzet wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van de handels- en logistieke structuren, zoals die voor bloemenveilingen en bemiddeling ontwikkeld zijn. Daardoor versterkt de boomkwekerijsector de andere tuinbouwsectoren, en omgekeerd. Het totaal is daardoor meer dan de som der delen.

De Nederlandse tuinbouw werkt op vele manieren aan het verbeteren van haar positie. Voor de boomkwekerij zijn organisaties zoals NBvB, Anthos en LTO van groot belang. Daarnaast worden in het kader van Greenport(s) Nederland de krachten gebundeld, zowel op regionale en landelijke niveau als ook internationaal. Een goed functionerend Nederlands tuinbouwcluster is van groot belang voor de nationale economie. Het gehele tuinbouwcluster heeft een productiewaarde van ongeveer 10 miljard euro, genereert ca. 450.000 arbeidsplaatsen en draagt 24% bij aan het overschot op de betalingsbalans. De boomkwekerijsector vormt een integraal onderdeel van het gehele cluster Greenport(s) Nederland. De commissie Nijkamp pleit om de Greenport(s) Nederland een mainportstatuur te geven vanwege haar grote nationale belang. In bijlage 1 is informatie te vinden met betrekking tot de organisatie rond Greenport(s) Nederland en hoe de boomkwekerijsector hier bestuurlijk bij betrokken is.

Ondank de geleidelijke groei in areaal van de boomkwekerijsector is het bepaald niet vanzelfsprekend dat de huidige concurrentiepositie behouden kan blijven. In het buitenland zitten de concurrenten niet stil en in Nederland zelf moet er regelmatig een 'gevecht' geleverd worden om schaarse fysieke ruimte. In dat kader is het dan ook van groot belang dat de waarde van de boomkwekerij nadrukkelijker in beeld komt. Enerzijds omdat hiermee samen met lokale overheden, op basis van ambitie en argumenten, de benodigde ontwikkelingsruimte veiliggesteld kan worden en anderzijds om binnen Greenport(s) Nederland voortdurend te werken aan het verbeteren van de concurrentiepositie.

Op verzoek van de Commissie Greenport(s) van de Raad voor de Boomkwekerij, en met financiële steun via het Productschap Tuinbouw, is deze studie uitgevoerd naar de huidige stand van zaken van de boomkwekerijsector in Nederland. Daarbij is onder andere gekeken naar de samenhang tussen de verschillende boomteelt- en vasteplantengebieden in Nederland en de wijze waarop de samenhang tussen deze kerngebieden verstevigd kan worden. Daarbij speelt ook de vraag hoe de sector zich beter kan positioneren binnen Greenport(s) Nederland en hoe op langere termijn aan het uitbouwen van de internationale concurrentiepositie kan worden gewerkt.

Op regionaal niveau wordt overigens al veel samengewerkt tussen ketenpartijen in de boomkwekerij. Dat heeft geleid tot een aantal duidelijke regionale samenwerkingsverbanden en regionale visies. Om de afstemming tussen de boomkwekerijgebieden te verbeteren is Greenport Boomteelt Nederland opgericht. Echter tot op heden ontbrak het aan een samenhangende landelijke visie en gezamenlijk

gedragen plan. Daartoe is in het voorjaar van 2010 een deskstudie uitgevoerd, gevolgd door gesprekken in de belangrijkste boomkwekerijgebieden. Dit rapport is dan ook opgesteld op basis van die deskstudie en de informatie die in de regionale gesprekken naar voren is gekomen. In bijlage 2 is een lijst te vinden van documenten en informatiebronnen die geraadpleegd zijn. Dit rapport is dus in belangrijke mate gebaseerd op bestaande informatie en de aandachtspunten die door betrokken partijen naar voren zijn gebracht. De auteur wil dan ook de ondernemers en contactpersonen in de gebieden bedanken voor de aangeleverde informatie en de tijd die zij hiervoor vrij hebben gemaakt.

De boom- en vasteplantenteelt in Nederland

Areaal en groei

De omvang van het boomteelt- en vasteplantenareaal is op basis van CBS-cijfers uit 2009 ruim 17.500 ha. In 2000 lag het areaal nog rond de 13.000 hectaren. Dus in de afgelopen 9 jaren is het areaal gestegen met ca. 35%. De uitbreiding van het areaal heeft zich met name in Noord-Brabant voorgedaan en in iets mindere mate in de provincies Overijssel, Gelderland en Limburg. Het aantal kwekerijen is in die periode met ongeveer 25% afgenomen. Daaruit kan geconcludeerd worden dat er een forse schaalvergroting op de bedrijven heeft plaatsgevonden.

Tabel 1 Enkele kerncijfers boomteelt en vaste planten.

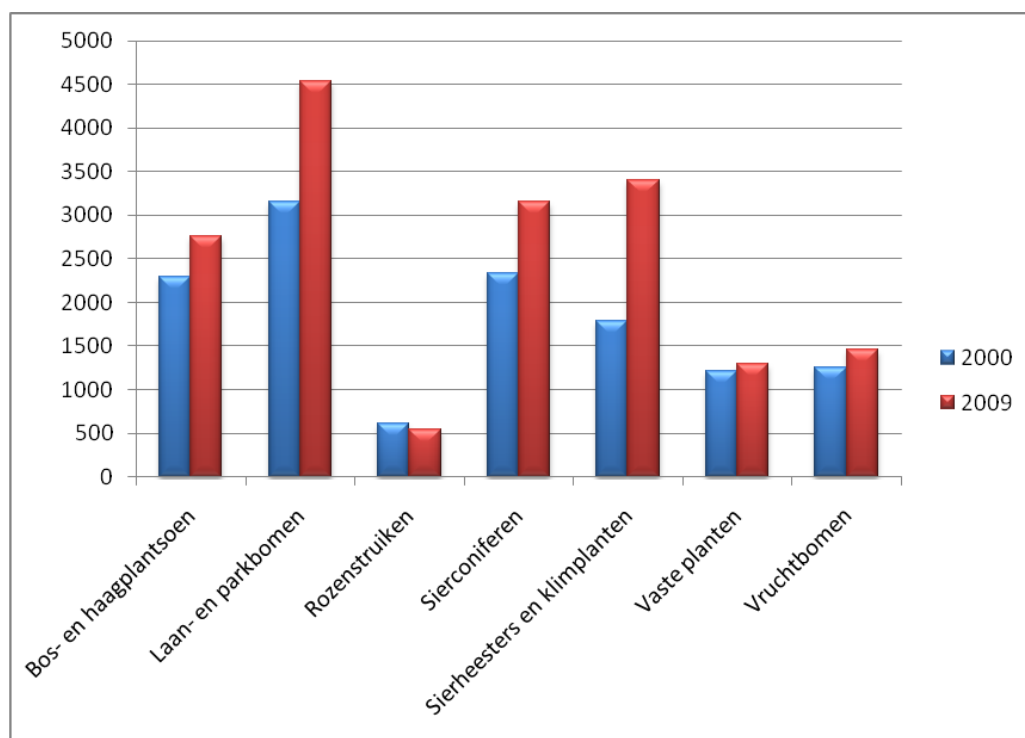
	In 2000	In 2009	% verandering
Areaal totaal	13.010 ha	17.572 ha	+ 35%
- Areaal in volle grond	11.666 ha	16.372 ha	+ 40%
- Areaal pot en container	975 ha	768 ha	- 21%
- Areaal onder glas	369 ha	432 ha	+ 17%
Aantal bedrijven	5.201	3.897	- 25%

Bron: CBS 2009

Productgroepen

Tot de boomkwekerijproducten behoren planten, struiken, heesters en bomen voor tuin en landschap. Het sortiment bestaat uit 7 verschillende productgroepen. In onderstaande grafiek zijn deze productgroepen te vinden en de ontwikkeling van het areaal.

Figuur 1 Ontwikkeling van het areaal (in ha.) per productgroep.

Met name de productgroep 'sierheesters en klimplanten' is sterk in omvang gegroeid. Ook de 'laan- en parkbomen' en 'sierconiferen' zagen het areaal flink groeien. De productgroep 'rozen en rozenonderstammen' zag het areaal met ca. 10% afnemen.

Kerngebieden en verspreiding

Het areaal van de boomteelt- en vasteplanten is niet gelijkmatig over Nederland verdeeld. Ruim 43% van het areaal bevindt zich in Noord Brabant. Daarnaast komt er veel productie voor in de provincies Limburg (14,5%), Gelderland (14,7%) en Zuid-Holland (9,4%). De ontwikkeling van de boom- en plantenteelt in deze gebieden heeft deels te maken met de gunstige productieomstandigheden (grondsoort, water en klimaat), maar ook met de aanwezigheid van handels- en afzetkanalen. De laatste decennia is de ontwikkeling van het areaal mede bepaald door de beschikbaarheid van fysieke ruimte en op basis van logistieke factoren.

Er zijn een zestal kerngebieden te onderscheiden met vaak een sterke ontwikkeling in een of meerdere productgroepen. Zo heeft het gebied rond Opheusden (gemeente Neder-Betuwe) zich sterk ontwikkeld als laanboomcentrum, is Noord-Brabant bij uitstek het gebied waar een breed pakket aan sierconiferen, bos- en haagplantsoen en laanbomen geproduceerd worden en heeft Boskoop zich naast productie ook sterk toegelegd op de (internationale) handel. Buiten deze kerngebieden komt de boomteelt en vasteplantenteelt verspreid in Nederland voor, soms als kleine concentraties van bedrijven, zoals in Noordoost Groningen en Twente, maar ook als verspreid liggende bedrijven.

Productiewaarde en export

De productiewaarde van de Nederlandse boomkwekerijsector is de laatste jaren redelijk stabiel en ligt rond de 600 miljoen op jaarbasis. Dit is ongeveer 6% van de totale productiewaarde van het gehele Nederlandse tuinbouwcluster. In de periode tussen 2000 en 2008 is de productiewaarde van de Nederlandse boomkwekerij met ongeveer 10% gegroeid. Voor zowel boomkwekerijproducten als voor vasteplanten is informatie beschikbaar over de landen waar naar geëxporteerd wordt.

Tabel 2 Belangrijkste exportlanden.

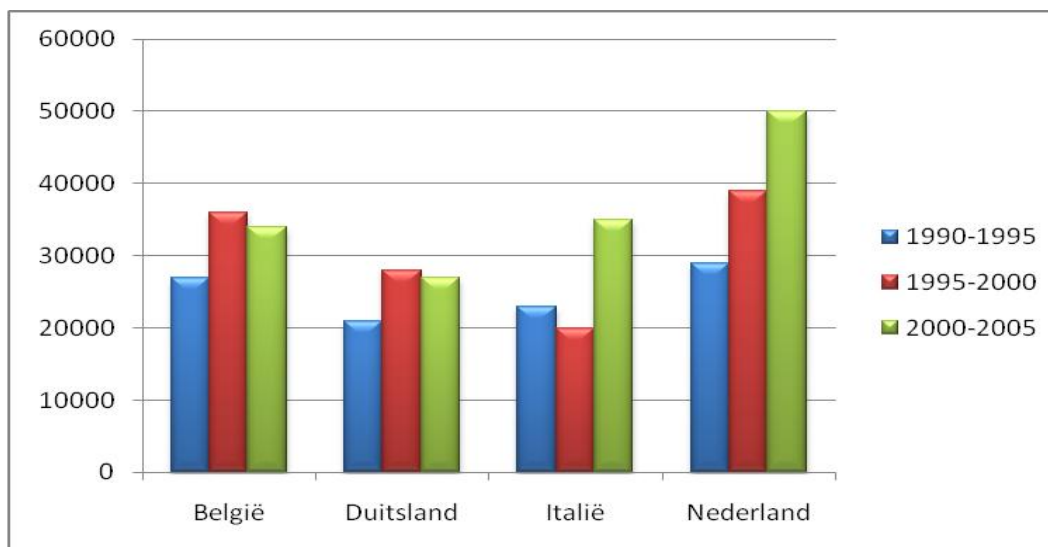
Exportlanden	Boomkwekerij	Vasteplanten
Duitsland	34%	19%
Verenigd Koninkrijk	17%	18%
Frankrijk	7%	9%
België en Luxemburg	5%	3%
Rest EU-landen	22%	20%
Buiten EU	15%	31%

Bron: concurrentiemonitor boomkwekerij, LEI 2009

Werkgelegenheid

De totale werkgelegenheid in de boomkwekerijsector in Nederland bedroeg in 2008 bijna 15.000 personen. Ongeveer een kwart van de loonsom kwam voor rekening van uitzendwerk. Ongeveer 2.200 mensen werkten in de groothandel in boomkwekerijproducten. Door het afnemende aantal bedrijven neemt de werkgelegenheid in de boomkwekerijsector iets af. De gemiddelde arbeidsinzet per bedrijf is ongeveer 4 volwaardige arbeidskrachten, waarvan iets minder dan de helft bestaat uit de ondernemer en zijn of haar gezinsleden. Onderstaande figuur laat zien dat de gemiddelde arbeidsproductiviteit (netto toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht) geleidelijk gestegen is en in Nederland hoger ligt dan in andere belangrijke boomkwekerijlanden.

Figuur 2 Gemiddelde arbeidsproductiviteit (in €) per arbeidskracht (LEI 2009).

Bron: concurrentiemonitor boomkwekerij, LEI 2009

Het aantal werknemers stijgt licht op de bedrijven. Daarmee wordt het vinden van goed personeel een steeds belangrijker aspect. Met name het vinden van geschoolde werknemers voor invulling van het middenkader wordt als knelpunt ervaren.

Omgevingsfactoren

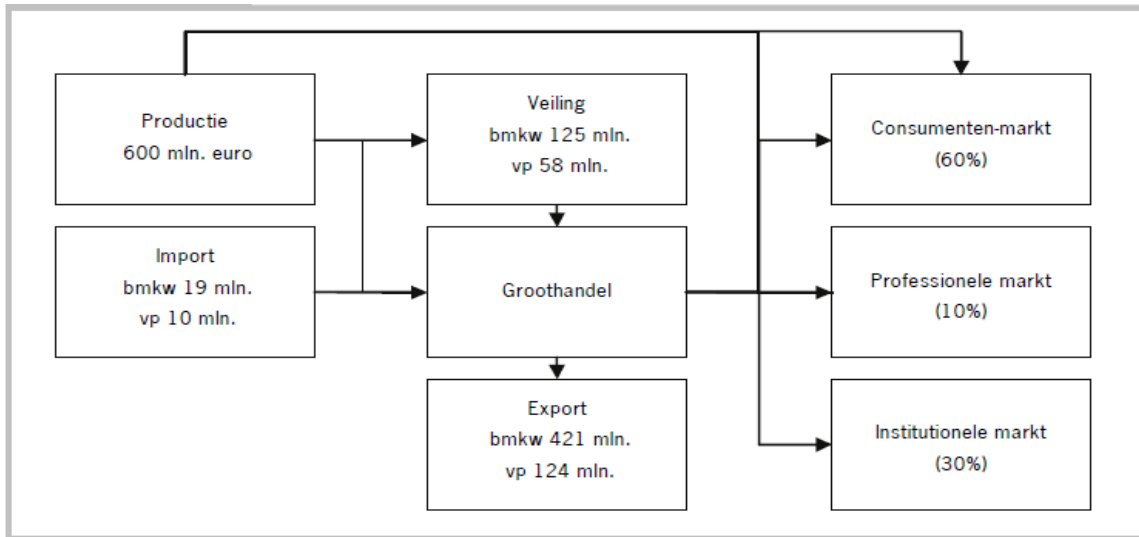
In een LEI-onderzoek uit 2009 wordt het volgende gezegd over de omgevingsfactoren “Wet- en regelgeving worden in de sector nogal eens als knellend ervaren. Bewustwording onder kwekers van veranderingen en anticiperen op die veranderingen is erg belangrijk. De Kaderrichtlijn Water zal in bepaalde gevallen grote gevolgen hebben voor boomkwekerijen in Nederland. Ook nieuwe regelgeving ten aanzien van gewasbescherming en onkruidbestrijding hebben mogelijk gevolgen. In de sector leeft onrust over deze zaken en met name of tijdig voldoende alternatieve middelen beschikbaar zullen komen. In verschillende Europese landen kan regelgeving anders worden ingevuld. Maar ook de uitwerking van regelgeving kan verschillen doordat de uitgangspunten van de bedrijven of de omgeving van de bedrijven verschillend is.”

Afzetstructuur

De productiewaarde van de boomkwekerijsector ligt rond de 600 miljoen euro. Daarnaast wordt er voor ongeveer 30 miljoen aan bomen en planten in Nederland geïmporteerd. Deze producten vinden veelal via veilingen, groothandel of direct vanaf de teler hun weg naar afnemers in binnen- en buitenland. Vooral grotere telers zetten een deel van hun producten direct af via buitenlandse afzetkanalen. Ongeveer 60% van de afzet gaat naar het buitenland en ca. 40% wordt afgezet op de binnenlandse markt. De Nederlandse afzetmarkt wordt onderverdeeld in de consumentenmarkt, de

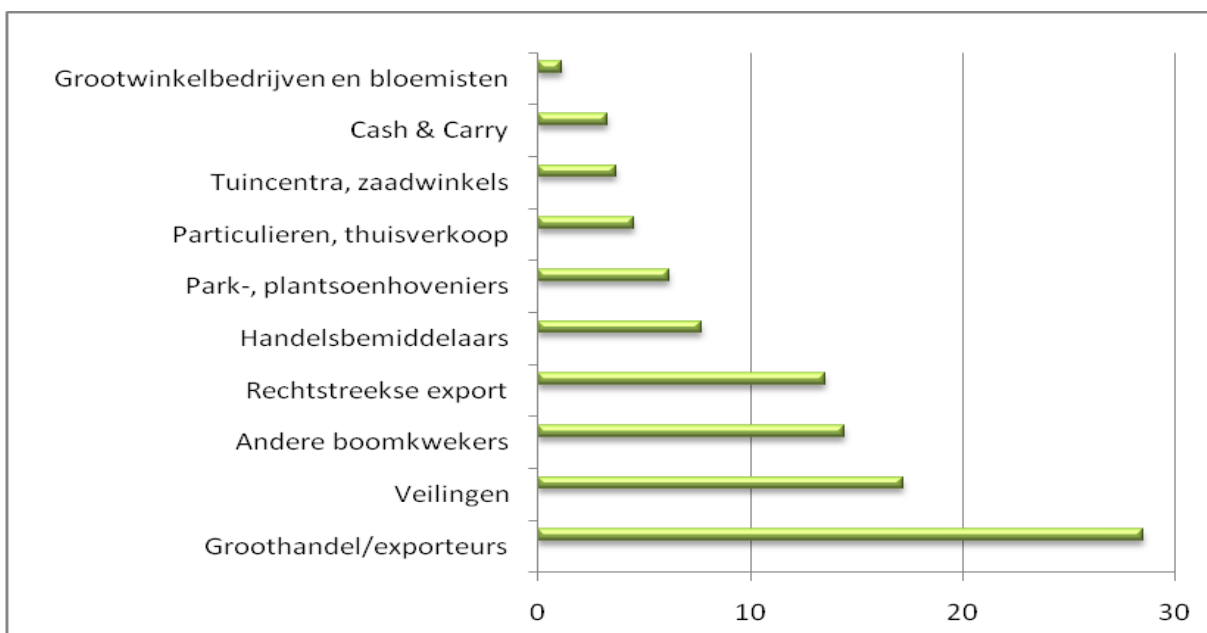
professionele markt en de institutionele markt. Voor boom- en vasteplantenkwekers zijn de groothandel, exporteurs en veilingen belangrijke afzetkanalen. In onderstaande figuur is door het LEI de afzetstructuur in hoofdlijnen weergegeven.

Figuur 3 Afzetstructuur van boomteeltproducten en vasteplanten (LEI, 2009).

Van het deel van de boomkwekerijproducten dat binnen Nederland wordt afgezet bestaat een goed beeld over het type afnemers. Onderstaande figuur laat zien dat procentueel de groothandel/exporteurs en de veiling een belangrijke rol in de afzet spelen, echter er worden ook behoorlijke volumes afgezet via collega boomkwekers en via rechtstreekse export.

Figuur 4 Afzetkanalen van boomteeltproducten en vasteplanten in Nederland (CBS 2007).

Kerngebieden voor boomkwekerij en vasteplantenteelt

De boom- en vasteplantenteelt zijn zeer divers in zowel de producten die ze voort brengen, de productielocaties en ook de wijze van afzet. Het is echter zeker geen versnipperde sector. Zo wordt met betrekking tot het sortiment aan planten en bomen intensief samengewerkt. Daarnaast zijn er een aantal gebieden (kerngebieden) waar zowel productie, handel en afzet zich geclusterd heeft ontwikkeld. Tenslotte wordt met name in de internationale handel/afzet veelal samen opgetrokken met andere tuinbouwsectoren. Daarbij worden deels dezelfde handelskanalen benut en kan door samenwerking een uniek pakket aan planten en bomen aangeboden worden. In het kader van dit rapport zijn er gesprekken geweest met vertegenwoordigers van de belangrijkste kerngebieden. Per kerngebied zal kort aangegeven worden wat de actuele ontwikkelingen zijn, welke ambities er leven en welke toekomstvisie zij hebben. De kerngebieden zijn:

1. Boskoop (Gemeente Boskoop, Rijnwoude, Waddinxveen en Reeuwijk).
2. Opheusden en Kesteren (met name Gemeente Neder-Betuwe).
3. Horst aan de Maas (Noord-Limburg incl. Oost-Brabant en Nordrhein-Westfalen).
4. Midden-Brabant (Haaren inclusief diverse omliggende gemeenten).
5. Zundert (inclusief West-Brabant en Belgisch grensgebied).
6. Duin- en Bollenstreek.

In diverse kerngebieden zijn de laatste jaren al samenwerkingsverbanden tussen kwekers, agrobedrijfsleven en overheden ontstaan. Deze samenwerkingsverbanden zijn in sommige gebieden verder geformaliseerd, bijvoorbeeld in de vorm van een samenwerkingspact of een vereniging van ondernemers. Een aantal gebieden maakt onderdeel uit van de door het Rijk aangewezen vijf Greenports. Over de grootte/begrenzing van de kerngebieden wordt per gebied verschillende gedacht. Zo kijken bijvoorbeeld Horst aan de Maas en Zundert ook over de landsgrenzen heen als het gaat over wat zij tot 'hun' werkgebied rekenen.

Naast deze kerngebieden komt ook boom- en vasteplantenteelt voor in andere delen van Nederland. In Twente, de Achterhoek, Noordoost Brabant en Noordoost Groningen zijn specialistische takken van boomteelt en de teelt van rozenonderstammen te vinden. Daarnaast komen er in het land verspreid liggend bedrijven voor.

In de volgende paragrafen wordt verder ingegaan op de 6 kerngebieden. Zij vormen de 'ruggegraat' van de Nederlandse boom- en vasteplantenteelt. Daarnaast wordt nog even stil gestaan bij de boomkwekerij buiten deze kerngebieden. De gegevens die vermeld worden zijn mede door de kerngebieden zelf aangeleverd. Met name gegevens over productiewaarde kunnen variëren aangezien deze per gebied op een verschillende wijze zijn bepaald. In een aantal gevallen is ook de productiewaarde van nevenvestigingen buiten het gebied en in het buitenland meegenomen. Het is overigens wenselijk dat informatie over productiewaarde, areaal en arbeidsplaatsen op een eenduidige wijze vastgesteld worden, mogelijk in een vervolgonderzoek.

Greenport Regio Boskoop

Enkele basisgegevens

Aantal boomkwekerijen:	720
Areaal (in ha):	1100
Areaal onder glas:	90
Te herstructureren gebied:	ca. 400 ha
Uitbreidingsruimte:	120 ha
Productiewaarde:	200 miljoen (ook via zusterondernemingen)
Arbeidsplaatsen:	3.000
Website:	www.greenportregioboskoop.nl

Samenwerkingsverband

In 2005 is een visie, onder de naam "Bomen in Beeld" voor de boomkwekerij in het gebied opgesteld. Dat heeft mede geleid tot het oprichten van het Boomteeltpact. In dit pact werken de gemeenten: Boskoop, Rijnwoude, Waddinxveen en Reeuwijk, Hoogheemraadschap van Rijnland, Platform Sierteelt Regio Boskoop, Flora Holland, Kamer van Koophandel en Provincie Zuid-Holland samen. Binnen deze samenwerking wordt gewerkt aan een ruimtelijke visie en diverse uitvoeringsgerichte projecten. Boskoop is een van de vijf door het Rijk aangewezen Greenports.

Visie/ambitie

De volgende visie/ambitie is in het gebied geformuleerd:

- Een sterke mondiale marktpositie en een ketenregiefunctie in de boomteelt;
- Balans tussen boomteelteconomie enerzijds en natuur, recreatie en wonen anderzijds;
- Toonaangevende positie in kennis, innovatie en hoogwaardige arbeid;
- Voorloper op het vlak van duurzame ontwikkeling (groen en gezond);
- Intensieve samenwerking met andere boomteeltregio's in één Greenport Boomteelt.

Actualiteiten/projecten

De volgende actuele ontwikkelingen en projecten spelen in het gebied:

- Faciliteren van grotere bedrijven (ruimte, dienstverlening, knelpunten regelgeving);
- Doorvoeren herstructurering (kavelvergroting, ontsluiting, ruimte voor water);
- Versterken commerciële regie (nieuwe afzetconcepten, ketensamenwerking);
- Versterken kennis en innovatie (kenniscentrum, systeeminnovatie);
- Optimaliseren logistiek en infrastructuur (ontsluiting, aansluiting);
- Vermarkten van "Boskoop" (promotie, imago, naamsbekendheid, merk);
- Samenwerken (in keten, tussen bedrijven, met boomteeltpartners, Greenports);
- Versterken ICT structuur (procesoptimalisatie, standaardisatie, informatie);
- Ontwikkelen Recreatie (Tuin van Boskoop, fiets-, wandel-, kanoroutes etc.);
- Volgen Europese agenda en regelgeving (regels, planologisch, programma's).

Overige zaken

Boskoop heeft de ambitie om meer met andere boomteeltgebieden in Nederland samen te werken en wil een regiefunctie vervullen binnen Greenport Boomteelt Nederland. Het wil een voorloper zijn op het vak van duurzame ontwikkeling. De ligging in het Groene Hart stelt hoge eisen aan infrastructuur, ruimtebenutting en waterbeheer. De planologische ruimte voor de boomkwekerij is beperkt en dat resulteert in beperkte fysieke uitbreidingsmogelijkheden. Belangrijk punt is de ontsluiting, herstructurering en ontwikkeling van een pot- en containerteeltterrein. Ten slotte wordt aandacht gevraagd voor fyto-sanitaire zaken.

Laanboomcentrum Betuwe (Opheusden en Kesteren)

Enkele basisgegevens

Aantal boomkwekerijen:	120
Areaal (in ha)	1500
Productiewaarde	35 miljoen
Toegevoegde waarde cluster	70 miljoen (inclusief handel)
Arbeidsplaatsen	800
Website:	www.laanboomcentrum.nl of www.boomkwekersopheusden.nl

Samenwerkingsverband

In het najaar van 2005 is onder leiding van de Kring Opheusden van de NBvB een visie opgesteld onder de titel "Van teeltcentrum naar Greenport". Dit heeft diverse partijen geïnspireerd om te komen tot een laanboomcompact. Hierin participeren de Boomkwekersvereniging Opheusden e.o., Gemeente Neder-Betuwe, Provincie Gelderland, Rabobank West Betuwe en de Kamer van Koophandel. Op regionaal niveau werkt het Laanboomcompact samen met het tuinbouw-ontwikkelingsprogramma Betuwse Bloem, dat zich op de gehele tuinbouwketen in de Betuwe richt.

Visie/ambitie

De volgende visie/ambitie is in 2007 door de stuurgroep van het pact geformuleerd: Het hoofddoel is een groen, vitaal, gezond, duurzaam én gerespecteerd cluster. Hierbij wil het laanboomcentrum Betuwe het volgende bereiken:

- Een sterke internationale marktpositie en een ketenregiefunctie in de laanboomteelt;
- Balans tussen laanboomteelt economie enerzijds en natuur, recreatie en wonen anderzijds;
- Toonaangevende positie in kennis, innovatie en hoogwaardige arbeid;
- Voorloper op het vlak van duurzame ontwikkeling (groen en gezond);
- Intensieve samenwerking met andere boomteelt regio's in één Greenport Boomteelt NL.

Actualiteiten/projecten

De volgende actuele ontwikkelingen en projecten spelen in het gebied:

- Ontwikkeling Agro Business Centrum;
- Verbeteren van de verkaveling en van de ontsluiting;
- Vastleggen ruimtelijke beleid en bepalen ruimtebehoefte voor de komende jaren;
- Opzetten Kenniscentrum Laanboomteelt;
- Marktonderzoek onder afnemers boomteeltproducten;
- Ketensamenwerking en promotie;
- Uitvoeren leergang ondernemersvaardigheden en betrekken van jongeren;
- Duurzaam ondernemen (onkruidbestrijding, rooien en opslaan en kringlopen);
- Laanboombedrijf 2030 en precisie boomteelt;
- Innovatie en intelligente boomteeltketens.

Overige zaken

Duurzaamheid is een belangrijk thema voor kwekers in Opheusden. Zo is bijvoorbeeld in beeld gebracht welke bomen veel fijnstof kunnen wegvangen. Daarnaast is ook onderzocht hoeveel CO₂ door laanbomen jaarlijks wordt vastgelegd. Per jaar blijkt door de boomkwekerij in Opheusden e.o. netto ca. 3.000 ton aan CO₂ vastgelegd te worden. Ten slotte speelt in het gebied de toenemende behoefte aan teeltondersteunende voorzieningen en pot- en containervelden om jaarrond te kunnen leveren. Punt van zorg is de discussie rond archeologische waarden en de diepte van grondbewerking.

Noord Limburg / Horst aan de Maas

Platform Boomteelt Greenport Venlo

Enkele basisgegevens

Aantal boomkwekerijen:	370 (geheel Limburg)
Areaal (in ha):	2400 (geheel Limburg)
Aangrenzend areaal (in ha):	500-600 ha in Nordrhein-Westfalen
Productiewaarde:	80-100 miljoen (geheel Limburg)
Arbeidsplaatsen:	(niet bekend)
Website:	www.greenportvenlo.nl

Samenwerkingsverband

Het boomteeltgebied rond Horst aan de Maas maakt onderdeel uit van Greenport Venlo. Er is geen scherpe begrenzing van het boomteelt kerngebied Noord Limburg/Horst aan de Maas. Delen van Oost-Brabant en Nordrhein-Westfalen worden gezien als onderdeel van dit kerngebied. De gemeente Horst aan de Maas heeft samenwerking gezocht met de gemeenten Peel en Maas en Venray. De boomteeltsector is binnen Greenport Venlo vertegenwoordigd in de vorm van het Platform Boomteelt Greenport Venlo. Onderdeel van het gebied is het rozen centrum rond Lottum, waar een groot deel van de Nederlandse rozen geteeld wordt. Er is een actieve boomteelt studieclub met meer dan 50 leden. Medio 2010 zal een strategische visie opgesteld worden.

Visie/ambitie

Het gebied heeft de ambitie om naast een belangrijk productiegebied voor de boomteelt ook een centrum te zijn voor onderzoek en onderwijs. Er wordt gewerkt aan de realisatie van een boomkwekerijcentrum waar boomkwekerijen en aanverwante bedrijven zich kunnen vestigen (130 ha). Men wil de Floriade in 2012 gebruiken als blikvanger voor de sector. De volgende punten onderstrepen deze ambitie:

- Ruimte om te ondernemen;
- Geleidelijke toename areaal met een breed sortiment;
- Regiomerk voor de boomkwekerij;
- Verder ontwikkeling van handel en afzet;
- Stimuleren kennis en innovatie;
- Samenwerking met Duitsland en België;
- Onderdeel Greenport Venlo, logistieke kracht benutten.

Actualiteiten/projecten

De volgende actuele ontwikkelingen en projecten spelen in het gebied:

- Ontwikkelen van handels- en toeleveringscentrum;
- Samenwerking binnen regio opbouwen (structuur);
- Boomteelt regionaal meer zichtbaar maken;
- Uitwerken van kennisvragen;
- Duurzaamheid sector meer naar voren brengen;
- Innovatietrajecten met ondernemers;
- Kennisuitwisseling tussen boomteeltgemeenten (binnen Greenport Boomteelt Nederland).

Overige zaken

Op termijn ziet dit boomteeltgebied zich verder in omvang ontwikkelen, maar zeker ook als een belangrijk schakelpunt voor handel en logistiek. Daarbij wordt ook gekeken naar de ontwikkelingen van de veiling in Stralen, net over de grens in Duitsland aan de A67. Het gebied ziet de boomkwekerij als een belangrijke leverancier van producten die bijdragen aan de "Quality of life".

Boomteeltgebied Midden-Brabant

Greenport Midden-Brabant

Enkele basisgegevens

Aantal boomkwekerijen:	200
Areaal (in ha):	1550
Productiewaarde:	70 miljoen
Arbeitsplaatsen:	1700
Website:	www.greenportmb.nl

Samenwerkingsverband

In 2007 is een platform opgericht, met daarin vertegenwoordigers van de boomkwekerijsector, gemeenten, Provincie Noord-Brabant, Rabobank en Kamer van Koophandel. Binnen dit platform zijn diverse werkgroepen van start gegaan. Het werkgebied van deze Greenport bestrijkt de gemeenten Sint-Oedenrode, Best, Boxtel, Haaren, Vught, Oirschot, Oisterwijk, Tilburg en Dongen. In januari 2009 hebben ondernemers aangegeven om intensiever te willen samenwerken. Daartoe is in 2010 een ondernemersvereniging opgericht en is de samenwerking verder geformaliseerd in 'Greenport Midden Brabant'. Er wordt intensief samengewerkt met de boomkwekerij in Zundert en met Provincie Noord-Brabant.

Visie/ambitie

De volgende visie/ambitie is in het gebied geformuleerd:

- Verdere groei van het areaal (met 35% in 8 jaar);
- Uitgroeien tot een belangrijk productiegebied van jong plantmateriaal;
- Verder groei in handel/afzet;
- Goed ondernemersklimaat;
- Actieve betrokkenheid van ondernemers, bottom-up benadering.

Actualiteiten/projecten

De volgende actuele ontwikkelingen en projecten spelen in het gebied:

- Samenwerking ondernemers organiseren in verenigingsverband;
- Verbeteren van kwaliteit van het boomteeltonderwijs;
- Opleidingsbehoefte in beeld brengen en verbeteren van imago;
- Oppakken innovatievraagstukken (o.a.palletboxen en bio-plastics);
- Harmonisatie bestemmingsplannen verschillende gemeenten;
- Introductie over omgevingsvergunning en effecten voor bedrijven;
- Hoe om te gaan met cultuurhistorische en archeologische waarden;
- Reconstructie van N65;
- Verbetering van lokale wegen en rondweg;
- Verbeteren communicatie met leden en met burgers.

Overige zaken

Greenport Midden-Brabant wil geen praatgroep zijn maar concreet met en voor de ondernemers in het gebied aan de slag gaan (bottom-up). Daarnaast ziet het de boomkwekerijsector in Nederland als één geheel en niet als Greenport Boskoop met een aantal satellieten. Het is belangrijk dat er binnen Greenport Boomteelt Nederland ruimte is voor ontwikkelingen en dynamiek in de diverse kerngebieden. Daarbij is het belangrijk dat duidelijk wordt wat met name regionaal opgepakt wordt en wat in het kader van Greenport(s) Nederland op nationaal niveau opgepakt wordt. Kennis- en informatie-uitwisseling binnen de boomkwekerijsector is van groot belang. Ook moet gekeken worden hoe de handeling en logistiek van boomteeltproducten geoptimaliseerd kan worden.

Boomteeltgebied Zundert e.o.

Treeport Zundert

Enkele basisgegevens

Aantal boomkwekerijen:	300 (plus periferie)
Areaal (in ha):	1550 (gemeente Zundert)
Areaal onder glas:	28 ha
Productiewaarde:	60 miljoen
Arbeidsplaatsen:	32% van de beroepsbevolking in Zundert
Website:	www.treeportzundert.nl

Samenwerkingsverband

In Zundert is enkele jaren geleden een samenwerkingsverband ontstaan tussen kwekers, ketenpartijen en de gemeente. De gemeente had hierbij een belangrijke aanjaagfunctie. Het Platform TreePort Zundert is vervolgens opgericht, met daarin kwekers, handelaren, een boomteelt-kenniscentrum, een transportbedrijf, financiële instellingen, Vakbeurs Groot Groen, Kamer van Koophandel, ZLTO, CLTV, een mechanisatiebedrijf, de provincie en de gemeente Zundert. Naast het platform is er inmiddels ook een ondernemingsvereniging opgericht. Daarnaast zijn er initiatieven zoals de 'Treeport innovatieprijs'. Zundert ziet haar regionale functie breder en richt zich daarbij op geheel West-Brabant en het nabij gelegen grensgebied met België.

Visie/ambitie

De volgende visie/ambitie is in het gebied geformuleerd:

- Verder versterken en verduurzamen van het boomteeltcluster;
- Behoud van de concurrentiekracht;
- Optimaal benutten aanwezigheid transportsector;
- Landelijk krachten bundelen en (EU) gelden naar boomkwekerij gebieden krijgen;
- Uitgaan van eigen kracht en vooral praktische zaken oppakken;
- Actieve betrokkenheid van ondernemers uit de regio.

Actualiteiten/projecten

De volgende actuele ontwikkelingen en projecten spelen in het gebied:

- Verdere ontwikkeling van een boomteeltontwikkelingsgebied (BOG);
- Onderzoek naar de haalbaarheid van een Agrologistiek Centrum;
- Opstellen van een kennisagenda en ontsluiting van kennis;
- Samenwerking ondernemers organiseren in verenigingsverband;
- Organiseren van informatiebijeenkomsten en uitbouw van website Treeport Zundert ;
- Inbedden van sector in landschap en beekdalen;
- Intensieve samenwerking met Greenport Midden-Brabant en Provincie;
- Veel aandacht voor scholing en personeelsvoorziening en ontwikkeling ondernemerschap;
- Duidelijk Ruimtelijke Ordeningbeleid.

Overige zaken

De transportsector is goed vertegenwoordigd en Zundert ligt strategisch aan de A16/E19. Het wordt belangrijk geacht dat er in Nederland een aantal boomteeltkerngebieden (logistieke hubs) zijn. Logistieke stromen dienen verder gebundeld en geclusterd te worden. Greenport Boomteelt Nederland is een prima platform om de boomteelt goed voor het voetlicht te krijgen bij de Rijksoverheid en om EU-middelen aan te trekken. Het is wel belangrijk om niet te veel verloop van personeel binnen Greenport Boomteelt Nederland te hebben.

Duin- en Bollenstreek

Vasteplanten

Greenport

Duin - en Bollenstreek

Enkele basisgegevens

Aantal kwekerijen:	40 tot 50
Areaal (in ha):	200
Productiewaarde:	ca. 25 miljoen
Arbeidsplaatsen:	(niet bekend)
Website:	www.greenportduinenbollenstreek.nl

Samenwerkingsverband

De Duin- en Bollenstreek is een van de vijf gebieden die door de Rijksoverheid als Greenport benoemd zijn. Het bestaat feitelijk uit drie deelclusters nl. het bloembollencluster, de bloemen- en plantencluster en de toeristische cluster. In totaal is er ca. 3450 ha tuinbouw te vinden, waaronder 385 ha glastuinbouw. Er is ongeveer 200 ha aan boomkwekerij- en vasteplantenareaal aanwezig. De teeltwisseling met de bollenteelt is van belang. Daarnaast loopt de afzet van vasteplanten mee met de afzet van bollen en de afzet van ander 'visueel aantrekkelijk' product. De vaste plantenkwekers hebben een eigen vereniging binnen de NBvB. In geheel Nederland zijn er ongeveer 335 vaste plantenkwekers (160 landplantenkwekers en 175 pottenkwekers). Het aantal bedrijven neemt geleidelijk af, echter het areaal (ca. 1300 ha) blijft redelijk constant.

Visie/ambitie

De volgende visie/ambitie is in het gebied geformuleerd:

- Verbeteren van de Oost-West infrastructuur (met name richting Aalsmeer en Boskoop);
- Betere aansluiting op A4 noodzakelijk;
- Optimaal benutten goede productieomstandigheden;
- Behoud van breed assortiment en samenwerking met bollensector;
- Benutten van kennis bij PPO in Lisse en betere kennisuitwisseling tussen kwekers;
- Werken aan imago en relatie met bewoners in het gebied;
- Behoud van samenwerking en collectiviteit.

Actualiteiten/projecten

De volgende actuele ontwikkelingen en projecten spelen in het gebied:

- Herstructureren van oudere gebieden;
- Behoud van voldoende planologische ruimte;
- Transitie van kleinere bedrijven naar grote bedrijven (o.a. managementvraagstukken);
- Zorgen voor voldoende instroom van leerlingen/medewerkers;
- Aandacht om sector aantrekkelijk te maken (imago);
- Heldere fytosanitaire regels;
- Ontwikkeling van een nieuw fust;
- Greenport is nuttig platform om binnen samen te werken.

Overige zaken

Het gebied ervaart een grote planologische druk. Het is een geliefd gebied om te wonen. Daardoor vindt er behoorlijk wat functieverandering plaats, met als gevolg dat het areaal onder druk staat. Het gebied is het meest geconcentreerde vasteplantengebied in de wereld. Samen met de bollensector is het een uniek gebied. Er moet gewaakt worden dat het agrarische gebied niet verder versnipperd. Tenslotte is het belangrijk dat er een voldoende instroom van jonge ondernemers blijft.

Boom- en vasteplantenteelt in overige delen van Nederland

De provincies Zuid-Holland, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg zijn provincies met relatief veel boom- en vasteplantenteelt. In deze vier provincies zit ruim 82% van het areaal en liggen ook de 'kernegebieden'. Daarnaast zijn er ook gebieden te vinden met kleine groepen van bedrijven en verspreid liggende bedrijven. Een substantieel deel van het areaal valt onder deze laatste twee groepen. In de overige provincies liggen de boomteelt- en vasteplantenbedrijven met name verspreid, al zijn er in Noordoost Groningen, de Achterhoek, Noordoost Brabant en Twente kleinere concentraties van boomkwekerij te vinden. In onderstaande tabel is het areaal in per provincies weergegeven. Dit is verder opgesplitst naar productgroep.

Tabel 3 Verdeling van areaal over de provincies (LEI 2007).

	Bos en haag-plantsoen	Laan- en parkbomen	Vrucht-bomen	Rozen-struiken	Sier-coniferen	Sierheesters en klimplanten	Vaste planten	Totaal
Groningen	2,7	0,6	0,9	5,7	1,0	0,8	0,9	1,3
Friesland	1,2	0,3	0,2	0,0	1,9	1,5	0,9	1,0
Drenthe	2,0	0,2	0,2	0,0	2,5	3,6	8,5	2,2
Overijssel	2,8	2,0	1,1	2,3	12,2	11,8	4,3	5,8
Flevoland	0,0	1,5	19,2	0,0	0,3	1,6	0,9	2,4
Gelderland	5,6	31,2	10,9	1,3	11,6	9,4	9,7	14,7
Utrecht	0,6	1,4	0,5	0,3	1,2	1,7	1,8	1,2
N. Holland	1,0	0,2	1,2	0,5	2,0	4,1	17,9	2,8
Z. Holland	5,2	3,3	2,5	7,7	5,8	23,6	21,4	9,4
Zeeland	0,1	0,6	4,3	0,7	0,2	0,6	3,3	1,0
N. Brabant	69,2	49,1	29,8	19,5	44,8	32,3	19,5	43,8
Limburg	9,6	9,8	29,1	61,9	16,5	9,7	11,0	14,5
Totaal	17,9	26,3	8,6	3,6	16,7	19,2	7,7	100,0

Tenslotte komt er ook productie van vasteplanten en boomteeltproducten voor in glastuinbouwregio's. Daarbij wordt kennis vanuit de (glas)tuinbouw toegepast bij het telen van met name visueel aantrekkelijke boomkwekerijproducten.

Ondanks de bundeling van boomteelt in een aantal kerngebieden, zijn er diverse overwegingen waarom bedrijven kiezen voor een meer solitaire ligging. Dit kan te maken hebben met fytosanitaire overwegingen, maar ook met kosten voor grond, beschikbaarheid van personeel of aanwezigheid van kwalitatief goede gronden. Voor de boomkwekerijsector zijn zowel de kerngebieden als de bedrijven in de regio van groot belang.

Trends en SWOT-analyse boomkwekerijsector

Het is niet eenvoudig om een eenduidige analyse te geven van de boomkwekerijsector. Immers de sector kenmerken zich door zeer verschillende productgroepen, deels verschillende handels- en afzetkanalen en uiteenlopende afzetmarkten. Daarnaast zijn er de verschillende kerngebieden met specifieke productieomstandigheden en een eigen regionale identiteit. Tenslotte geldt voor met name de kerngebieden dat ze ieder een eigen historie hebben en een eigen ontwikkelingstraject doorlopen. De laatste jaren zijn in een aantal van deze gebieden ondernemersnetwerken ontstaan en samenwerkingsverbanden opgezet. Daarbij ligt de focus soms meer op de eigen regio en in andere gebieden meer op de Greenports of op nationale structuren. Waar men het over eens is, is dat het Nederlandse product krachtig gepromoot dient te worden en dat het belangrijk is om gezamenlijk een stevige gesprekspartner te vormen naar de (nationale) overheid. Greenport(s) Nederland biedt hiervoor een uitstekende structuur, naast structuren zoals NBvB, LTO, Anthos en PT.

Voordat een sterkte-zwakte analyse gemaakt kan worden is het belangrijk om te kijken naar een aantal trends waar de boomkwekerijsector mee te maken heeft. Hieronder zijn de belangrijkste **trends** weergegeven:

- Schaalvergroting (zowel bij bedrijven als bij afnemers) en internationalisering van bedrijven en afnemers (daarbij ook het bundelen van logistieke stromen);
- Meer groen in en rond de stad (bv. de Groene stad). Dit staat nadrukkelijker op de agenda van overheden en architecten;
- Grotere waardering voor visueel aantrekkelijk product (belangrijkere rol voor de vrijetijdseconomie);
- Breed sortiment en gehele jaar leverbaar en tegelijkertijd ook, in met name het voorjaar, een grote piek vraag vanuit consumenten;
- Verschuiving in afzet (meer via tuincentra/bouwmarkten en via veiling);
- Goede registratie en certificering van het plantgoed (transparante keten en tracking en tracing);
- Hogere eisen (van uit het buitenland) op fytosanitair gebied en de (economische) impact van de aanwezigheid van schadelijke organismen wordt groter;
- Van teelt in de grond naar ook telen uit de grond (belang van pot- en containervelden en ondersteunende voorzieningen);
- Toenemende concurrentie op buitenlandse markten (eigen productie of verdringing van andere exporteurs);
- Meer aandacht voor duurzame boomteelt, biomassa, energie, zuivere lucht;
- Maatschappelijk vraag naar meer transparantie in productieproces en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen;
- Toenemende ruimtelijke druk op veel plaatsen in Nederland en een toename van planologisch beleid (en langere procedures);
- Toename van toepassing van technologie in land- en tuinbouw en precisielandbouw.

Om een beter inzicht te krijgen in de huidige positie van de Nederlandse boomkwekerij sector is zinvol om te kijken naar de sterke en zwakkere aspecten, maar ook naar de (externe) bedreigingen en kansen. Daarbij zijn het met name de kansen die opgepakt moeten worden, maar ook moet er nagedacht worden welke acties genomen kunnen worden om bedreigingen het hoofd te bieden.

De onderstaande SWOT-analyse is een analyse op hoofdlijnen. Mede vanwege de grote diversiteit van de boomkwekerij sector en de ruimtelijke verspreiding is in onderstaande analyse met name naar de gemeenschappelijke en overkoepelende aspecten gekeken.

<p>Sterke punten</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nabijheid van verschillende teeltgebieden in Nederland • Breed sortiment en leveringszekerheid • Hoog productieniveau en kwaliteit • Goed vakmanschap en kennisniveau • Aanwezigheid andere gerelateerde tuinbouwsectoren • Goed ontwikkelde ketens • Goede kennisinstellingen aanwezig • Goede concurrentiepositie en internationaal sterk imago • Gunstige ligging nabij mainports en centraal in Noord-West Europa • Vooroplopen met duurzaamheid • Goede telecommunicatie structuur • Goede 'belangenbehartigings' structuur 	<p>Zwakke punten</p> <ul style="list-style-type: none"> • Problemen met bedrijfsopvolging • Slecht imago als werkgever • Beperkte fysieke uitbreidingsruimte • Hoge regeldruk rond bedrijven • Krappe wegeninfrastructuur in Nederland • Verkaveling en schaalgrootte • Gebrek aan samenwerking en interne cohesie • Individualisme van ondernemers
<p>Kansen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Producent van zeer duurzaam product • Voorloper op het gebied van duurzaamheid • Hoogwaardig en betrouwbaar product • Sortimentsverbetering/vernieuwing • Economische groei en meer afzet mogelijkheden • Groeiende aandacht voor groene leefomgeving en tuin • Ontwikkelen van nieuwe afzetconcepten en afzetkanalen/gebieden • Innovatie en slimme logistiek • Bio-based economie en bio-plastics • Eco-engineering en robotisering • Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen • Meer onderlinge samenwerking 	<p>Bedreigingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Groei van eigen productie in afzetlanden • Krimp van arbeidsaanbod (met goede kwaliteit) • Achteruitgang boomteelt onderwijs • Afname kennisniveau binnen sector (uitstroom deskundigheid) • Verdergaande beperkende wet- regelgeving • Afname en versnippering areaal • Hoge kostenstructuur • Fytosanitaire risico's en exporteisen • Trage besluitvorming bij overheden

De SWOT-analyse is een instrument om gericht tot actie te komen ter verbetering van de positie van de boomkwekerijsector. Gezien de aard van deze studie betreft het met name acties op regionaal, landelijk of internationaal niveau.

Ambitie van de boomkwekerijsector en speerpunten

De Nederlandse boomkwekerijsector staat internationaal goed bekend. Voor veel internationale afnemers geldt Nederland als een land waar men een breed sortiment, hoge kwaliteit en snelle levering van planten en bomen kan verwachten. Een belangrijk deel van de afzet is gericht op landen binnen de EU, echter ca. 30% van de vaste planten en ca. 15% van de boomkwekerijproducten vinden hun afzet buiten de EU. Door de relatief hoge dichtheid van productie, maar ook de aanwezigheid van ketenpartijen zoals toeleveranciers, veilingen, handel, kenniscentra en distributie heeft Nederland een goede concurrentiepositie.

De Nederlandse Boomkwekerijsector staat niet stil. Om deze goede concurrentiepositie te behouden heeft zij de volgende ambitie/wensen:

1. beschikbaarheid van voldoende eigen productieruimte,
2. verbeteren van vestigingsklimaat (zowel voor productiebedrijven als voor agrobusiness),
3. verder doorgroeien naar duurzame, betrouwbare en transparante productieketens,
4. sneller te innoveren als de concurrentie,
5. productiekosten die concurrerend zijn en blijven met omringende landen,
6. het verstevigen van de regierol op het gebied van internationale handel en afzet,
7. beter benutten van kennis, grotere toegang tot kennis en het verstevigen kennisnetwerken,
8. verbeteren van het imago van de sector (ook als werkgever),
9. meer interne samenwerking/cohesie en bundelen van krachten (ook voor lobby),
10. bijdrage leveren aan de duurzaamheid van andere sectoren (eco-engineering).

Uit gesprekken, die met de stakeholders in de kerngebieden gevoerd zijn, komt naar voren dat er op verschillende niveaus aan het realiseren van deze ambitie gewerkt kan worden. Daarbij worden in dit onderzoek drie niveaus onderscheiden:

1. Regionale niveau (met name in de kerngebieden);
2. Nationale niveau;
3. Internationale niveau.

Op deze drie niveaus spelen verschillende speerpunten, waaraan momenteel gewerkt wordt of waarvan de ambitie leeft om deze op te pakken. Immers ieder van deze speerpunten vragen om een gerichte aanpak met de juiste partners op een niveau waar het meeste effect gerealiseerd kan worden. De onderstaande indeling is enigszins arbitrair en voor een belangrijk deel bepaald op de huidige praktijk.

Regionaal

- Ruimtelijke structuurvisies/bestemmingsplan;
- Infrastructuur/wegenstructuur/gebiedsontsluiting;
- Fysieke ontwikkelingsruimte (groeiruimte);
- Productiestructuur (ligging bedrijven, verkaveling, waterhuishouding, etc);
- Recreatie/toerisme/leefbaarheid;
- Locale PR, imago en lobbywerk;
- Reststromen/locale energie-opwekking;
- Scholing (met name VMBO/MBO), arbeidsmarkt, vakmanschap en ondernemerschap;
- Milieu, water, ecologie en landschappelijke inpassing;
- Samenwerking onderling/netwerkvorming MKB;
- ICT-voorzieningen en digitale infrastructuur.

Nationaal

- Kennis (ontwikkelen, ontsluiten en uitwisselen) en informatiestructuur;
- Innovatie (robotisering, precisie boomteelt, sortiment, duurzame energie, kwaliteit);
- Markt/ketensamenwerking (regie over productstromen);
- Logistiek (modaliteiten) en bundelen vervoer (nieuwe concepten, pallets);
- Borging en certificering (duurzaamheid);
- Nationale regelgeving (verminderen van regeldruk);
- Lobby naar nationale overheid en subsidie/investeringsgelden;
- Belastingwetgeving, financiële wetgeving en arbeidszaken;
- Nationale visie op voldoende fysieke ontwikkelingsruimte/herstructurering.

High-Tech toepassingen in de boomteeltsector, ontwikkeling van precisie landbouw.

Internationaal

- Promotie van 'Nederland Boomkwekerijland';
- Marktonderzoeken en effectieve marktwerking;
- Nieuwe afzetmarkten/concepten ontwikkelen;
- Lobby voor EU-gelden en werkbare EU-regelgeving;
- Fytosanitaire regels (helder en niet politiek gestuurd);
- Goede in- en exportregels;
- Kennisuitwisseling met internationale onderzoeksinstituten.

Het vierde niveau dat van groot belang voor de ontwikkeling van de boomkwekerijsector is, is het **bedrijfsniveau**. Dit is het domein waar de individuele ondernemer zijn keuzes maakt en waar de meeste fysieke bedrijfsprocessen plaatsvinden. Door de ontwikkelingen op de drie andere schaalniveaus worden de ondernemers in de boomkwekerijsector beter in staat gesteld om optimaal te kunnen ondernemen. Daarbij kan de winstgevendheid/concurrentiepositie van de bedrijven versterkt worden (profit), kan de leefomgeving, werkgelegenheid en gezondheid van burgers verbeterd worden (people) en kan een bijdrage geleverd worden aan een duurzamer productieproces, minder CO₂-emissie en zuiverdere lucht (planet).

Toekomstagenda boomkwekerijsector

Inleiding

In een verstedelijkt West-Europa, waar consumenten in toenemende mate waarde hechten aan een 'groene en fleurige' leefomgeving, liggen goede kansen voor een verdere ontwikkeling van de boomkwekerijsector. De sector is nu reeds in staat om een breed en uniek assortiment aan planten en bomen aan te bieden. Belangrijk is dat de sector in toenemende mate consumenten en de zakelijke markt weet te boeien en interesseren voor haar producten. Dat vraagt om marktgericht produceren. Bovendien vraagt de consument (samenleving) om kwalitatief hoogwaardige en duurzame geproduceerde producten. Daarbij wenst de burger dat productieprocessen een minimale belasting voor het milieu opleveren en bij voorkeur ook nog bijdrage leveren aan de ecologie en het landschap. De boomkwekerijsector kan door haar productassortiment, groene karakter en innovatie op een unieke wijze inspelen op deze maatschappelijke behoeften. Verduurzaming en innovatie zullen de komende jaren belangrijke aanjagers zijn voor de verder ontwikkeling van de boomkwekerijsector.

Bondige visie

Het is niet eenvoudig om een eenduidig toekomstbeeld te schetsen voor een sector met een breed scala aan producten en afzetmarkten. De belangrijkste punten van dit toekomstbeeld, met een tijdshorizon van 5 tot 10 jaar, zal hieronder geschetst worden:

De boomkwekerijsector levert met haar producten een tastbare bijdrage aan wensen van consumenten en burgers. Ze heeft haar internationale concurrentiepositie weten te verbeteren, mede door een actieve rol binnen het Nederlandse tuinbouwcluster. In de boomkwekerijhandel/afzet heeft Nederland binnen Europa haar regie rol versterkt. Op het gebied van kwaliteit, product vernieuwing en duurzaamheid is de Nederlandse boomkwekerij toonaangevend. Boomkwekerijproducten spelen in toenemende mate een rol in de verduurzaming van Nederland, denk daarbij bijvoorbeeld aan bio-plastics, groene daken, Urban Green en lucht- en waterzuivering (eco-engineering). Ook op dit punt is Nederland leidend in Europa. Door een transparant productieproces is de consument verzekerd van een hoogwaardig product en zijn (milieu)risico's verminderd. Er is voldoende (fysieke) ontwikkelingsruimte voor de bedrijven veiliggesteld, zowel in kerngebieden als overige gebieden, en de randvoorwaarden om te kunnen ondernemen zijn op een goede wijze ingevuld. Mede daardoor is er een gezonde winstgevendheid op de bedrijven (primair en in de keten) en is er voldoende bedrijfsopvolging aanwezig (continuïteit). De sector ervaart veel waardering bij consumenten/maatschappij en er is een breed draagvlak bij de overheid.

Relatie met Greenport(s) Nederland

Om haar ambitie te realiseren zullen de bedrijven binnen de boomkwekerijsector elkaar snel moeten kunnen vinden en indien noodzakelijk gezamenlijk ondernemen. Daarnaast zal de sector haar maatschappelijk waarde voor het voetlicht moeten brengen en zich actief moeten profileren, niet alleen naar afnemers en consumenten, maar ook naar burgers en naar de overheden.

In de kerngebieden zijn reeds diverse ondernemersnetwerken ontstaan die een aantal zaken op een doelgerichte wijze hebben opgepakt. Dit proces dient vooral voortgezet te worden, zeker wanneer ondernemers hier een actieve en richtinggevende rol in vervullen. Daarnaast kent de boomkwekerij met de NBvB, Anthos, Productschap Tuinbouw en LTO een aantal organisaties die de maatschappelijke waarde van de sector uitdragen en opkomen voor de belangen van ondernemers.

Dit laat onverlet dat in de hedendaagse samenleving een goede afstemming en samenwerking tussen publieke en private partijen van groot belang is om huidige knelpunten op te lossen of om nieuwe kansen te gaan benutten. Er is bovendien behoefte aan meer slagvaardigheid. In het rapport Nijkamp wordt aanbevolen om deze krachtenbundeling vorm te geven in 'tuinbouwcluster Greenport Holland'. De Nederlandse boomkwekerijsector is gebaat bij een meer prominente positie op de agenda van de (Rijks)overheid en bij meer slagvaardigheid. Actieve participatie van de boomkwekerijsector in 'Greenport Holland' is wenselijk, wanneer daadwerkelijk blijkt dat de noodzakelijk slagvaardigheid via de High Level Group gerealiseerd kan worden.

Aanbevelingen

Op basis van de huidige stand van zaken, de trends, SWOT-analyse en ambitie van de boomkwekerijsector is een aantal aanbevelingen geformuleerd. Hieronder volgen de aanbevelingen in puntsgewijze vorm:

- De boomkwekerijsector levert reeds een substantiële bijdrage aan de leefbaarheid van Nederland en vervult de wensen van consumenten op het gebied van groen en visueel aantrekkelijk product. Bovendien draagt ze bij aan de Nederlandse economie en versterkt ze onze exportpositie. Deze zaken dienen blijvend voor het voetlicht gebracht te worden van zowel consument, burger als overheid. Dit vraagt om gerichte **promotie**.
- Het vergroten van **duurzaamheid** biedt met name kansen voor de boomkwekerijsector. Het betreft kansen op het gebied van een schoner en transparanter productieproces, slimme logistiek, verminderen CO₂-uitstoot, toepassen van duurzame energie, verbeteren van de luchtkwaliteit en het vergroten van de landschappelijke kwaliteit. Eco-engineering biedt daarnaast mogelijkheden om bij te dragen aan de verduurzaming van andere sectoren. De sector dient zich op deze zaken nadrukkelijk te profileren en manifesteren.
- Behoud **diversiteit en regionale spreiding** van de boomteelt en vaste plantenteelt. Benut de regionale netwerken en Greenport(s) Nederland om de **fysieke uitbreidingsruimte** veilig te stellen en planologisch te verankeren. Dit geldt niet alleen voor productiebedrijven, maar ook voor toelevering, handel en overige agrobusiness.
- Om de concurrentie voor te blijven is **innovatie** essentieel. Zorg voor een goede uitwisseling van informatie en kennis binnen de boomkwekerijsector. Benoem belangrijke kerninnovaties die noodzakelijk zijn voor de toekomst en zet hier gericht op in met mensen en middelen.
- Boomkwekerij wordt steeds kennisintensiever. De nieuwe ICT-toepassingen maken het mogelijk om kennis sneller te ontsluiten en te verspreiden. Groenweb is een voorbeeld van een kennisnetwerk specifiek voor de boomkwekerij. Ontwikkel een **kennisinfrastructuur** die zorgt voor de snelle toepassing van kennis op de bedrijven.
- Op langere termijn wordt de continuïteit van de sector bedreigd door een te geringe toestroom van jonge ondernemers en een te grote uitstroom van ervaren medewerkers. Dit vraagt om concrete activiteiten op het gebied van **scholing en arbeidsmarkt**. Met name op regionaal niveau dient er geïnvesteerd te worden in het aantrekken van leerlingen, het verbeteren van scholing, het bieden van uitdagende stageplaatsen en het verbeteren van het imago van de sector als werkgever.
- De boomkwekerijsector heeft veel baat bij de **samenwerking met andere tuinbouwsectoren** op het gebied van handel en afzet. Werk samen met deze sectoren op het versterken van de regiefunctie in de internationale handel en het merk 'Greenport Holland'. Bewerk gezamenlijk nieuwe afzetmarkten en ontwikkel nieuwe afzetconcepten.
- In de diverse kerngebieden zijn **ondernemersnetwerken** ontstaan. Deze netwerken dragen bij aan de samenhang van de sector en bieden een vertrek punt om gezamenlijk te ondernemen en te lobbyen. Ontwikkel een visie hoe deze netwerken in toenemende mate van meerwaarde voor ondernemers kan zijn.
- Onderzoek de mogelijkheden die een **actieve participatie in Greenport(s) Nederland** kan opleveren en maak hier, indien mogelijk, concrete afspraken over. Kijk vooral ook naar de mogelijkheden die dit oplevert voor een sterkere lobby naar de (rijks)overheid en de beschikbaarheid van (EU)subsidies en infrastructurele investeringen.
- Breng de waarde van de boomkwekerijsector en de verschillende cultuurgroepen en gebieden eenduidig in kaart, bijvoorbeeld werkgelegenheid, productiewaarde en areaal.

Deze aanbevelingen dienen in de komende periode verder uitgewerkt te worden in werkafspraken. Daarbij is het belangrijk dat de zaken die op regionaal niveau opgepakt kunnen worden vooral door de reeds aanwezige en functionerende ondernemersnetwerken en pacts verder ingevuld worden. De betrokkenheid van ondernemers en de energie om zaken daadkrachtig op te pakken is het sterkst

als het onderwerpen betreft die op of in de directe omgeving van de bedrijven spelen. Het blijft daarbij wel belangrijk om te zorgen voor een goede (kennis)uitwisseling tussen de ondernemers in de verschillende kerngebieden en het overige gebied.

Op nationaal niveau ligt er een belangrijke rol voor de sector- en brancheorganisaties om het voortouw te nemen. De aanbevelingen in dit rapport geven mede richting aan de speerpunten die op nationaal niveau aangepakt kunnen worden en waarbij netwerken als Greenport(s) Nederland een toegevoegde waarde hebben.

Slotopmerkingen

De realisatie van de aanbevelingen en het bereiken van de visie in 2020 is geen eenvoudige zaak. De boomkwekerijsector zal gezamenlijk deze uitdaging moeten oppakken, waarbij ook individuele ondernemers een actieve rol dienen te spelen. Daarbij is een goede samenwerking met andere ketenpartijen in het nationale tuinbouwcluster van groot belang, maar ook de interne samenwerking, krachtenbundeling en netwerkvorming moet aandacht krijgen. Aan deze interne samenwerking wordt nu al op verschillende niveaus concreet invulling gegeven (o.a. ondernemersnetwerken en pacts) en er wordt reeds jaren succesvol samengewerkt in sector- en brancheorganisaties. Van recentere datum is de samenwerking op het niveau van Greenport Boomteelt Nederland en Greenport(s) Nederland. Het is belangrijk dat de boomkwekerijsector bepaalt op welke manier deze twee netwerken kunnen bijdragen aan de eigen ambitie en visie. De waarde van deze netwerken moet op korte termijn verder geconcretiseerd worden, zonder daarbij het lange termijn belang van deze netwerken uit het oog te verliezen.

De waarde van dit rapport zit niet alleen in het formuleren van mooie ambities. Het is belangrijk dat de inhoud van dit rapport verder besproken wordt met ondernemers en ketenpartijen. Daarnaast biedt het handvatten om op verschillende niveaus werkafspraken te maken en een betere afstemming te bereiken. Het is dan ook niet zo zeer een vraag of de sector deze zaken dient te pakken, maar meer een oproep om op de ingeslagen weg met gezamenlijke elan verder te gaan!

Bijlage 1 Organisatievorming rond Greenport(s) Nederland

De Greenport (zie voor actuele informatie www.greenportsnederland.nl)

De kracht van Greenport Nederland zit in de bundeling van tuinbouw gerelateerde activiteiten. Het hoogwaardige tuinbouwcluster omvat de teelt, productontwikkeling (veredeling, vermeerdering, tuinbouwtechniek), handel en logistieke dienstverlening, kennis en onderwijs.

De meerwaarde zit in de fysieke nabijheid van alle onderdelen van de keten, die intensieve samenwerking en kennisuitwisseling bevordert. Bovendien heeft een goed draaiend cluster een magneetwerking. Een relatief grote en veeleisende thuismarkt is daarbij een belangrijke voorwaarde voor clusters: de producenten zien zich genoodzaakt *state of the art* te produceren. De theoretische basis hiervoor is verwoord door Michael Porter, professor aan Harvard University.

In Nederland kennen we vijf greenports: Greenport Westland/Oostland, Greenport Venlo, Greenport Aalsmeer, Greenport Duin en Bollenstreek en Greenport Boskoop. Naast de kernclusters is er nog een aantal grootschalige productiegebieden (satellietgebieden) die samen met de vijf greenports Greenport Nederland vormen.

In het kort:

- cluster van teeltbedrijven, veilingen, handelsbedrijven en tuinbouwtoeleveranciers bij elkaar. Vaak ook veredelaars en vermeerderaars van planten en zaden;
- kennisinstellingen en opleidingen die actief zijn in de tuinbouw;
- overheden, van gemeente tot en met Rijk.

Resultaat:

- een intensieve uitwisseling van kennis en verdergaande samenwerking;
- dit netwerk stimuleert ondernemingen en kennisinstututen om topprestaties te leveren.

Gezamenlijke belangen in netwerkstructuur

De strategie van Greenport Nederland is gebaseerd op het opereren vanuit gezamenlijke belangen: vanuit het bedrijfsleven, belangenorganisaties en vanuit de lokale, provinciale en landelijke overheid. Door een netwerkstructuur worden de ontwikkelingen van vijf kernen (greenports) en de verbonden overige productielocaties in de glastuinbouw, boom- en bollenteelt (satellietgebieden) met elkaar verbonden.

Greenport Nederland heeft samenhang en commitment in een gezamenlijke strategische agenda mainport gebracht met de volgende thema's:

- Gebiedsontwikkeling (ruimte, infrastructuur, logistiek, standaardisatie);
- Toegevoegde waarde (marktinnovatie en -versterking);
- *Quality of life* (duurzaam ondernemen & samenleving, arbeid en scholing);
- Mainport (internationalisering, Greenport University Network, mainportontwikkeling).

Vanuit deze agenda zorgt Greenport Nederland voor blijvend commitment bij overheden, bedrijfsleven en overige organisaties. Er functioneert een Stuurgroep, die een aantal keer per jaar samenkomt en een faciliterende managementgroep.

Historie Greenport Nederland

In juni 2005 vond de eerste conferentie van Greenport Nederland plaats en is er een gezamenlijke agenda vastgesteld. De uitvoeringsstrategie van de stuurgroep Greenport Nederland is vervolgens verwoord in 'Bestuurlijke Uitvoeringsafspraken' (2007-2011). In de uitvoeringsafspraken is steeds aangegeven:

- wat er gedaan moet worden;
- welke partij de trekker is en
- welke partij daarbij ondersteunt;
- wanneer het product gereed is.

Greenport Nederland heeft daarnaast, onder leiding van een Taskforce, gewerkt aan de totstandkoming van een gezamenlijke visie met als horizon 2040 (2008). Vervolgens is in juni 2010 de 'Strategische Agenda, Mainport 2010-2013 - Denken en doen! tijdens de vijfde zomerconferentie van Greenport Nederland gepresenteerd. Hierin staan geactualiseerde afspraken uit de uitvoeringsagenda (2007-2011) en nieuwe activiteiten, mede op basis van de Visie 2040.

Organisatie Greenport Nederland

Stuurgroep Greenport Nederland zorgt voor verankering van de commitment van de partijen aan de gemaakte afspraken en bewaking van de noodzakelijke activiteiten. De Stuurgroep Greenport Nederland bestaat uit vertegenwoordigers van zowel overheden als bedrijfsleven, aangevuld met overige relevante partijen.

Voorzitter

- Sjaak van der Tak (burgemeester gemeente Westland)

Bedrijfsleven

- Timo Hugues (directeur FloraHolland)
- Fred van Heyningen (Rabobank Westland)
- Nico van Ruiten (voorzitter LTO Glaskracht Nederland)
- Herman de Boon (VGB)
- Tammo Beishuizen (LTO Noord)
- Willem Baljeu (Frugiventa)
- Harm Maters (voorzitter AVAG)
- Henk Westerhof (voorzitter Anthos)
- Jan van Aartrijk (directeur KAVB)
- Jan van Leeuwen (voorzitter NBvB)

Rijk

- Herman Wierenga (Ministerie van LNV)
- Mattie Busch (Ministerie van VROM)
- Michiel Ruis (Ministerie van V&W)

Provincie

- Asje van Dijk (Gedeputeerde Zuid-Holland)
- Jaap Bond (Gedeputeerde Noord-Holland)
- Ger Driessen (Gedeputeerde Limburg)
- Harrie Keereweer (Gedeputeerde Gelderland)
- Rein Munniksma (Gedeputeerde Drenthe)

Gemeenten

- Ewald van Vliet (burgemeester gemeente Lansingerland)
- Jos Wienen (burgemeester gemeente Katwijk)
- Coos Rijdsdijk (burgemeester gemeente Boskoop)
- Pieter Litjens (burgemeester gemeente Aalsmeer)
- Hubert Bruls (burgemeester gemeente Venlo)
- Kees van Rooij (burgemeester Horst a/d Maas)

Platform Duurzame Glastuinbouw (voorheen: Glami)

- Piet Bukman

Manager Greenport Nederland/secretaris stuurgroep

- Saskia Goetgeluk

Naast deze omvangrijke stuurgroep is er een managementgroep die de stuurgroep ondersteund. Taken van de Managementgroep zijn:

- Aanjagen activiteiten in regio's en thema's;
- Bewaken en monitoren van ingezette activiteiten;
- Realiseren van activiteiten gericht op integratie van regio's en thema's.

De samenstelling van de managementgroep is

- Saskia Goetgeluk (Manager Greenport Nederland/voorzitter)
- Johan Alderden (Secretaris Managementgroep / Platform Duurzame Glastuinbouw)
- Marc de Bruijne (Provincie Zuid-Holland)
- Annemiek Canjels (Provincie Limburg)
- Evert Lassche (LTO Nederland)
- Coen Meijeraan (FloraHolland)
- Lieve Römken (Ministerie LNV)
- Ger van der Stoel (Gemeente Westland)

Sectorale (Boomkwekerij) organisatie

De heer van Leeuwen en de heer Westerhof zitten respectievelijk namens de NBvB en Anthos in de Stuurgroep Greenport Nederland. De boomkwekerij heeft zich georganiseerd in Greenport Boomteelt Nederland. Daarin hebben zitting de bestuurders uit de vijf boomkwekerijgemeenten aangevuld met dhr. Van Leeuwen namens de Raad voor de Boomkwekerij.

Projectgroep Boomteelt Nederland (ambtenaren uit de vijf boomkwekerijgemeenten aangevuld met de heer Mesken namens de Raad voor de Boomkwekerij).

In de regio's zijn de volgende organisatievormen ontstaan:

- Stichting Greenport Boskoop
- Treeport Zundert
- Greenport Midden Brabant
- Greenport Duin- & Bollenstreek
- Laanboompact Opheusden
- Platform Boomteelt Greenport Venlo

Bijlage 2 Geraadpleegde informatie en bronnen

Betuwse Bloem, bloeiende schakel in de Nederlandse Tuinbouw. Greenport Betuwse Bloem, 2008.

Bomencluster Greenport Venlo. Presentatie startbijeenkomst, Rijnconsult, 17 maart 2010.

Bomen Blijven, visie op de toekomst van de cultuurgroep laan-, bos- en parkbomen in Nederland 2005-2009. NBvB 2005.

Concurrentiemonitor boomkwekerij. LEI-Wageningen UR, Rapport 2009-107, Den Haag, 2009.

Duurzame Bedrijfsontwikkeling Brabantse Boomkwekerij: 2010-2015, versie 1.2. Leden van de werkgroep strategische Agenda Brabantse Boomkwekerij, 2010.

Excelleren, visie 2040. Greenport(s) Nederland, oktober 2008.

Goede Sier, een visie op de teelt en afzet van Nederlandse houtige siergewassen in de pot en volle grond tot 2013. Productschap Tuinbouw, juni 2008.

Greenport Boomteelt Haaren e.o., beeldschets van de boomteelt in Haaren en omgeving. Platform Boomteelt Haaren e.o. in oprichting, 2007.

Greenport Boomteelt Nederland, wil nummer één van de wereld worden. De Boomkwekerij 44, 3 november 2006.

Greenport Duin- en Bollenstreek, Analyse + uitvoeringsagenda 2006-2020. ECORYS, 2006.

Greenport Midden Brabant, Presentatie bij oprichtingsvergadering 2010. 20 januari 2010 te Haaren.

Greenport(s) Nederland, Manifest in uitvoering. Greenport(s) Nederland, 2006.

Greenport regio Boskoop. Presentatie Coos Rijdsdijk, Amsterdam, 9 oktober 2007.

Greenport regio Boskoop, Sterk, Duurzaam, Beleefbaar, Leefbaar. Intergemeentelijke structuurvisie Greenport Regio Boskoop, 2010.

Integrale visie boomkwekerij in Oirschot, Groen in het monument. Gemeente Oirschot, 2008.

Kerncijfers Zundert, 2010. Van website www.treeporzundert.nl

Laanboomcentrum Betuwe, werkplan 2010. Opheusden, februari 2010.

Laanboomcentrum Betuwe, Visie en agenda. Laanboomcentrum Betuwe, april 2007.

Laanboompact, samenwerken aan gezonde groei. Laanboomcentrum Betuwe, 2010.

Notitie CO2- vastlegging en emissie in de regio Opheusden. B.J. van der Sluis, PPO, mei 2008.

Opengrondstuinbouw in de Duin- en Bollenstreek, structuur en toekomstperspectieven van de bollenteelt en vaste plantenteelt. LTO Noord Projecten B.V., 2008.

Optimistisch, over duurzame groei en werkgelegenheid. Een ondernemersvisie op de kansen van Nederland. VNO-NCW, MKB-Nederland en LTO Nederland, 2010.

ROOSkleurig, visie op de toekomst van de rozensector in Nederland. NBvB, Cultuurgroep rozen en rozenonderstammen, 2005.

Ruimte voor de boomkwekerij, een groeiende en dynamische sector. Maatwerk voor ruimtelijke ordening. NBvB, 1999.

Sector special boomkwekerij. Berichten Buitenland sectorspecial, nummer 12 december 2008.

Vast & Zeker 2003-2008, visie op de toekomst van de teelt van vaste planten en waterplanten in Nederland, NBvB en WLTO, 2003.

Visie en agenda Greenport Regio Boskoop "Bomen in Beeld", 2006.

Visie en Agenda, Greenport Boomteelt Nederland. Groeidocument, versie 15 juni 2006 Greenport Boomteelt Nederland, juni 2006.

Visie Wet- en Regelgeving in de boomkwekerij, HAS Kennis Transfer, 2007.

Vitaal tuinbouwcluster 2040, een toekomststrategie voor Greenport Holland. Rapport Adviesgroep 'Tuinbouwcluster Greenport.NL, Commissie Nijkamp, 2010.

Voorop blijven lopen, visie bericht Nederlandse Boomkwekerij. Rabobank Nederland, 2010.

Werkplan 2009, Greenport Boomteelt Nederland, Opheusden, 2009.

Winnen aan waarde, Innovatieprogramma Flowers en Food 2007-2012. Productschap Tuinbouw, 2007.

Websites:

www.anthos.org

www.boomkwekersopheusden.nl

www.lei.wur.nl

www.gezondeboomteelt.nl

www.greenportduinenbollenstreek.nl

www.greenportmb.nl

www.greenportsnederland.nl

www.greenportregioboskoop.nl

www.greenportvenlo.nl

www.groenweb.nl

www.laanboomcentrum.nl

www.naktuinbouw.nl

www.nbv.nl

www.raadvoordeboomkwekerij.nl

www.statline.cbs.nl

www.tuinbouw.nl

www.treeportzundert.nl